

Myter som hemmer tro på Gud

Av Bjørn Are Davidsen

Historiene er like opplagte som de er kjente: Kirken mente i middelalderen at jorda var flat og den forfulgte de som sa noe annet. Kvinnen fikk ikke sjel før på kirkemøtet i Nikea i år 325. Kirken tok livet av millioner av kvinner som var anklaget for å være hekser. En rekke naturvitenskapsmenn ble henrettet fordi deres søken etter sannhet var en trussel. Det nye testamentet er en tilfeldig samling skrifter valgt på 300-tallet for å gi kirken makt.

Ingen av de nevnte historiene stemmer – noe som er mindre kjent for mange. Det er også flere myter om kirken – og historien til kirken – som ikke er sanne.

Vi kan dermed oppleve at de samme som anklager kirken for å ha forfulgt alle som forsøkte å si sannheten, selv fordreier sannheten og formidler myter som sannhet. Og dess oftere vi møter disse mytene, dess mindre motivert kan vi bli til åpent å bekjenne troen på Gud, ja, til å være kristen. Vi snakker kort sagt om en ond sirkel. Dess verre vi tror kirkehistorien har vært, dess mindre orker vi å lese om den. Resultatet er da at vi ikke avslører feil og fordommer. Mytene får fritt spillerom, enten vi møter dem i romaner, filmer, mediebildet generelt eller i lunsjsamtaler. De sitter så fast at vi til og med ser spor av dem når kristne skriver kirkehistorie.

Dette handler ikke bare om hva man skriver, men også om hva man ikke skriver. Kan man kirkehistorie for godt, er man ikke alltid oppmerksom på hvordan det man skriver blir lest. Skriver man om inkvisisjonen eller hekseforfølgelser, Galileo eller middelalderen, kobler mange av leserne det med voldsomme og vemmelige bilder fra beskrivelser i romaner og filmer. Motvekten er å si tydelig fra om hva som faktisk foregikk.

Tall og tull om hekseprosessene

Ikke minst er dette viktig når tingene så ofte blåses ut av alle proporsjoner, noe som dessverre ofte skjer. Dan Brown hevder i «Da Vinci-koden» at kirken tok livet av fem millioner kvinner og blant disse «var alle kvinnelige vitenskapsfolk, prester, sigøynere, mystikere, naturelskere, urtesamlere, samt enhver kvinne som var i 'mistenkelig harmoni med naturen'».

Men uansett hvor tragisk og grotesk dette kapitlet i historien er, fritar det oss ikke fra kritisk tenkning. I realiteten tar Brown 99 prosent feil, både her og andre steder hvor han forsøker seg på kirkehistorie. Dagens forskere mener at rundt 40 000-60 000 ble henrettet (45 000 er et vanlig tall). Som Rune Hagen viser i «Hekser – fra forfølgelse til fortryllelse» (Humanist forlag 2004) er det myter fra 1900-tallet at dette hadde noe med «kvinnelige vitenskapsfolk» eller «jordmødre». I stedet snakker vi om personer – kvinner og menn – som av ulike årsaker falt utenfor lokalsamfunnene, eller ble anklaget av hevngjerrige naboer.

De høye tallene bygger på Opplysningstidens antikirkelige polemikk om 9 millioner drepte hekser. På

1920-tallet ble dette brukt av nazistene i deres propaganda mot kirken. Noen tiår senere utnyttet av kvinneaktivister dette for å vise at heksejakten var verre enn holocaust, og at kirken var verre enn Hitler. Som en følge av dette ble tallet på hekser blåst opp til hele 30 millioner, blant annet i Pax leksikon

(se Hagen, side 137-38).

Ser vi dette i en historisk sammenheng, oppdager vi at kirken hadde eksistert i 1400 år før heksehysteriet grep om seg. Det er lite kjent at det i kirkeretten i middelalderen var dødsstraff for å ta livet av hekser. Man så lenge på heksetro som en rest av det hedenskapet som evangeliet om Jesus hadde fordrevet. Prosessene vokste gradvis frem i overgangen fra middelalder til moderne tid med endrede samfunnmessige forhold. Saken var ikke den at man på slutten av 1400-tallet plutselig oppdaget et påbud i Det gamle testamentet, og så gjorde gamle israelske forskrifter gjeldende også for kristne.

Flest hekseprosesser i utkantstrøk

Og hekseprosessene stanset ikke fordi det var blitt færre kristne. I all hovedsak tok de slutt før opplysningstiden. I Spania var det til og med inkvisisjonen som stanset dem, rundt år 1614. Når vi først er inne på tall, hører det kanskje med å nevne at den spanske inkvisisjonen var ansvarlig, direkte og indirekte, for færre enn titusen henrettelser fra den ble opprettet på slutten av 1400-tallet, til den ble avvirket noe over 300 år senere. Sekulære regimer har langt høyere tall på samvittigheten på langt færre år. Bare under den franske revolusjonen ble titusener henrettet. Uten at vi dermed skal lage en konkurranse om hvem som var «snillest» eller «slemmest», eller hevde at inkvisisjonene i Europa alt i alt var bra.

Vi kan imidlertid ikke uten videre løsrive heksejakt fra religiøs iver, men de fleste overgrepene skjedde i utkantstrøk, langt fra sentrale kirkemyndigheter. Praktisk talt ingen hekser ble brent i Roma i hele perioden. Selv om Norges største by – Bergen – hadde sine hekseprosesser, foregikk de fleste saker i Nord-Norge. Ett av unntakene fra regelen synes å være Calvins «gudsstat» i Genève på midten av 1500-tallet, med et relativt høyt antall dømte.

Historisk sett synes det vanskelig å si at hekseforfølgelsene var skapt av kristendommen. Prosessene skyldes også at førkristne og folkelige forestillinger påvirket enkelte teologer på 1400-tallet og fikk aksept i rettsapparatet. Å si at det hele skyldtes kristen tro, er mer til hinder enn hjelp til å se årsakene. Muligens kan kirken også ha virket bremsende på utbredelsen.

Den norske historikeren Rune Blix Hagen understreker i hvert fall at «Totaltalet på offer i løpet av nokre hundre år er faktisk såpass lågt at det er vanskelig å sjå eit klart europeisk mønster. Fleire historikarar har derfor tatt til orde for at det som bør forklarast, er kvifor det var så få hekseprosessar i Europa i tidlig nytid» (side 26 i «Dei europeiske trolldomsprosessane», Samlaget 2007).

Mens hekseprosessene i det minste fant sted – og det er viktig å være kritisk til hvordan ulike kirkesamfunn opptrådte i enkelte lokalområder – er det motsatte tilfelle for mange andre påstander.

De har rett og slett ikke skjedd, men blir fremholdt som historiske sannheter.

Jorda har aldri vært flat

Det er for eksempel ingen dekning for at kirken skal ha hevdet at jorda er flat. Tvert i mot var det pensum på middelalderens mange kirkefinansierte universiteter at jorda var en rund kule. Både dette og antikkens imponerende presise beregninger av jordas størrelse var behørig nevnt i middelalderens leksika. Myten ble skapt av den amerikanske forfatteren Washington Irving da han skulle sprite opp sin biografi om Columbus i 1828.

I stedet for en evig kamp mellom tro og vitenskap var middelalderen avgjørende for utviklingen av rasjonalitet og vitenskap. Ikke minst ble troen på en rasjonell lovgiver utenfor naturen viktig for troen på lover i naturen. Og ingen ble henrettet verken da eller i eller renessansen for vitenskapelige standpunkter. Den personen som kommer nærmest dette var italieneren Bruno som faktisk ble brent på bålet i år 1600. Men selv om rettspapirene er borte synes årsaken heller å være en kombinasjon av hans okkulte filosofi, anklager om spionasje og det at han hadde en steil og stridbar personlighet. Den kjente saken mot Galileo en generasjon senere handlet mindre om tro og vitenskap enn om politikk og markering av revir i en svært urolig tid (midt under 30-årskrigen). Heller ikke den støtter altså tesen om «krigen mellom kirken og vitenskapen».

Det er også en myte at et kirkemøte diskuterte om kvinnen hadde sjel (sak i Dagsavisen som nevner påstanden). Temaet dukket senest opp i en diskusjon om KrF i valgkampen i 2009. Denne myten skyldes en misforståelse av en gammel parodi (1595) fra en tysk student (les mer om dette på nettsiden <http://davincikoden.info>).

Utvelgelsen av skrifter i Det nye testamentet

Den siste myten vi kan nevne er at Det nye testamentet (NT) er en tilfeldig samling skrifter valgt på 300-tallet for å gi kirken makt. Det er enda en av Dan Browns mange feilkoblinger i «Da Vinci-koden». I realiteten var man enige om evangeliene som vi har i dagens NT veldig tidlig (man finner dem listet på 100- og 200-tallet). Grunnen var at dette var de eneste som man mente var gamle nok til å stamme fra apostlenes tid og dermed de som var nærmest øyenvitneskildringer (les mer om dette i «Evangeliens troverdighet» 1 og 2 under Bibelkunnskap). Leser vi de fire evangeliene, finner vi da også få spor av at de er blitt tilpasset for å svare på stridsspørsmålene som kirken strevde med etter år 100. Det er i det hele tatt lite historisk grunnlag for å hevde at andre evangelier burde vært med, selv om noen kan ha bevart enkelte Jesu-ord.

Det var rett og slett lite strid om 20 av de 27 skriftene i NT, selv om det først var mot slutten av 300-tallet man ble helt enige om samtlige skrifter. Det fantes noen alternative evangelier, men de fleste forskere mener disse, med unntak av deler av Tomasevangeliet, er skrevet 100-200 år senere enn de fire vi har i NT.

Kristendommen – også en positiv arv

Og sammenligner vi skriftene i NT med de alternative skriftene, ser vi store forskjeller. Dette gjelder ikke bare synet på Jesus, men går på hele virkelighetsoppfatningen. Mens skriftene vi har i NT ser på vår verden som verdifull og formaner oss til å leve og skape gode liv her på jorden, er de alternative skriftene ikke like enige i dette. Mange oppfattet i stedet jordelivet som et fengsel for våre sjeler. Materien var skapt av en ond Gud og det gjaldt å finne den rette visdom (gnosis, derav begrepet gnostikere) for å vende tilbake til den åndelige lysverdenen våre sjeler kom fra.

Dermed er det mange sentrale tenkere, inkludert ateister, som har argumentert for at mange såkalt moderne verdier er ektefødte barn av kristen tro. En av disse er den tyske sosialfilosofen Jürgen Habermas som hevder at det har vært mer en avhengighet enn en konflikt mellom tro og vitenskap («Religion and rationality», Polity press 2002, s.148-49).

I motsetning til hva mytene vil ha det til, finner vi her oppfatningen at kristen gudstro var avgjørende for fremveksten av vestlig kulturs tro på muligheten og verdien av objektiv rasjonalitet. Habermas kan ikke stemples som intolerant sjåvinist når han følger opp med at den jødisk-kristne tanken om rettferdighet og kjærlighet har vært en drivkraft i kampen for likeverd, menneskerettigheter og demokrati. Ikke bare som forløper eller katalysator, men som grunnleggende kraft og premisgiver: «Denne arven har, uten fundamentale endringer, vært gjenstand for stadige kritiske gjenoppdagelser og omfortolkninger. Den dag i dag finnes det ikke noe alternativ til den» (s. 149).

Selv om Habermas vet at det ikke går en ubrutt linje fra NT til FN, er han langt fra alene om å ha disse standpunktene. Nå vekker de nok ikke like stor applaus i alle kretser. Men skal vi forstå bakgrunnen for tenkningen hos Habermas og flere så hjelper det å lese kirkehistorie.